

Fetvâları Nasıl Vereceğiz? *

Kâsim bin Kutluboğa (Rh.A.-Tercüme: Emin Ali Yüksel

Bütün hamdler âlemlerin Rabbine mahsustur. Allah celle Celalühü Efendimiz Hz. Muhammed'e, âline ve Ashâb'ının tamamına salât-ü selâm etsin.

Hiçbir şeye muhtaç olmayan Rabbinin rahmetine muhtaç olan Kâsım el-Hanefî[1] (Müellif'in kendisi) şöyle der: İmâmlarımızın -Allah onlardan razı olsun- mezhebinde teşehhi[2]/istek, heva ile amel edenleri bizzat gördüm. Hatta kâdıların “görüşlerden hoşla gidenle amel etmekte bir mani mi var?” şeklindeki sözlerini işittim ve cevâben, evet vardır; kişinin hevâsına/ arzusuna tabi olması haramdır. Râcih varken mukabilindeki mercûh yok hükmündedir. Farklı hükümlerin bulunduğu mes'elede tercihi gerektirici bir şey olmadan birini seçmek Şer'an yasaktır, dedim.

İmâm Ya'merî (V.799) Tabsiretu'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm isimli eserinde şöyle demiştir: İki kavil veya rivâyetten meşhûr (kuvvetli) olanı bilmeyen kişi, tercih kaidelerini gözetmeden dilediğini seçip hükmedemez.

İmâm Ebû Amr İbnu's-Salah (V.643) Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî isimli eserinde şöyle demiştir:

Bil ki, Şer'î bir mes'elede fetvâ ya da amelinin, bir kavle veya bir görüşe muvafık olmasını yeterli gören ve tercih kaidelerini gözetmeden fetvâ ve görüşlerden dilediğiyle amel eden kişi cehalete düşmüş ve İcma'ı yıkmıştır.

El-Bâcî (V.474) şöyle anlattı: Bir zaman kendisi ile ilgili bir hadise vuku buldu, ulemâdan bazıları bu mes'elede el-Bâcî'ye zarar verecek bir kaville fetvâ verdiler. El-Bâcî onlara “neden böyle

fetvâ verdiniz” diye sual edince, onlar “biz bu hadisenin senin hakkında vuku bulduğunu bilmiyorduk” dediler. El-Bâcî onlara, “bu yaptığınızın caiz olmadığı hakkında, Ehl-i icma’ arasında ihtilâf yoktur” dedi.

İmâm Ya’merî (V.799) Tabsiretu’l-Hükkâm fî Usûli’l-Ekdiye ve Menâhici’l-Ahkâm isimli eserinde şöyle demiştir:

Müftînin, hükmü haber veren makamda olması, Hâkimin ise hükmü bağlayıcı kılan makamda olmasıdır. Bunun dışında, Müftî ile Hâkim arasında fark yoktur.

Usûlcüler şöyle demişlerdir: “İcma’ olundu ki; bir mes’elede bir mezhebin görüşüyle amel ettikten sonra, aynı mes’elede o görüşü taklîd etmekten (başka bir görüşü taklîd etmeye) dönmenin sahih olmadığı ittifakla sabittir. Mezheb-de kabul edilen de budur.

İmâm Ebû’l-Hasen el-Hatîb Takiyyuddîn es-Subkî (V.756) Fetâvâ’sında şöyle demiştir:

Bir mezhebe bağlı müftî, bir Müctehid’in mezhebiyle bir mes’e-lede “şöyledir” diye, fetvâ verdiği zaman, artık o mes’elede başka bir mezhebi seçmesi ve hilâfına fetvâ vermesi yoktur. Zira bu mahza teşehhîdir.

Takiyyuddîn es-Subkî, aynı eserinde şöyle demiştir: Kişi bir imâmın mezhebine bağlanınca, başka bir mezheb (daha doğru olduğu) ona zâhir (açık) olmadıkça o imâmın mezhebiyle mükelleftir.

Mukallid’e başka bir mezheb (in doğruluğu) zâhir (açık) olmaz. Müctehid ise, Mukallid gibi değildir. Zira Müctehid bir delilden başka bir delile geçebilir. İmâm es-Sübî bu mes’ele ile az önce naklettiğimiz muttefekun aleyh olan usûl mes’elesini açıklamaya çalışmıştır.

Es-Sübî şöyle demiştir: Muhtelif iki ictihaddan oluşan bir hükmü taklîd etmenin sahih olmayacağı icma’ ile sabittir. Birkaç saç telini mesh ederek abdest aldıktan sonra, üzerinde

köpek necaseti (köpek teninin kişiye değmesi gibi[3]) bulunduğu halde namaz kılan kişinin durumunu buna misal verdiler.

Şihabuddin el-Akfehsî (V. 808) Tevkîfu'l-Hükkâm alâ Ğavâ-mîzi'l-Ahkâm isimli eserinde “ic-ma ile batıldır” sözünü açıklarken demiştir:

Müeffak hüküm (bir mes'e-lede bir mezhebden bir kavil, diğer mezhebden başka bir kavil alarak hükmü telif etmek) Müslümanların icmâi ile bâtıldır. Dolayısıyla Mâli-kî bir hâkim (bir mahkemede) had cezâsını isbat etse, Şâfiî bir hâkim de onunla hüküm verse geçerli olmaz.

Şihabuddin el-Akfehsî başka bir misal daha anlattıktan sonra şöyle dedi: Birçok cahil kâdî bunu yapıyorlar. Yani müeffak hüküm ile hüküm veriyorlar.

Ulemânın muradını anlayamayan bazıları, ne zaman İmâm Ebû Hanîfe bir görüş, İmâmeyn de ona muhâlif bir görüş belirtirse, Müftî ve Kâdî iki görüşten birini tercîh etmekte muhayyerdir/serbetdir. Âlimler böyle demişlerdir, dediler.

Ben de onlara şöyle dedim: Hayır, sizin düşündüğünüz gibi değildir.

İmâm Allame el-Hasen b. Mansur b. Mahmud el-Özcendî (V.592) yani Kâdîhan, Fetâva isimli eserinde şöyle demiştir:

Zamanınızda, Hanefî mezhebine mensub bir Müftînin, kendisinden fetvâ istenildiğinde takîb etmesi gereken usûl şöyledir:

(Bir:) Eğer hüküm ashabımız (Ebû Hanîfe ve talebelerin)den hilâf zikredilmeksizin Zâhiru'r-Rivaye'de rivâyet olunmuşsa, ona meyleder ve onunla fetvâ verir. Kendisi (mezheb içinde) sağlam bir müctehid olsa da görüşü ile imâmlara muhalefet etmez. Zâhir olan odur ki hakk, ashabımızın dediği olup onları aşmayacağı(na inanmalı)dır. Üstelik kişinin kendi icthadı onların icthadına ulaşamaz. İmâmlardan ittifakla gelen görüşe muhâlif olanların sözüne

bakmaz, hüccetlerini de kabul etmez. Çünkü imâmlarımız, delilleri güzelce anlayıp sahih ve sabit olanı fasit ve asılsız olandan ayırmışlardır.

(İki:) Eğer mes'ele ashabımız arasında ihtilâflı ise bakılır, İmâm Ebû Yûsuf veya İmâm Muhammed'den biri Ebû Hanîfe ile aynı görüşte ise, Müftî doğru delillerin ve gerekçelerin bu ikisinin kavlinde bulunacağından dolayı onların görüşü ile fetvâ verir.

(Üç:) Eğer İki imâm (İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed) mes'elenin hükmünde, Ebû Hanî-fe'ye muhalefet etmişlerse bakılır; ihtilâf, asrın ve zamanın (örfün) değişmesinden dolayı ise insanların hali (kötüye doğru) değiştiği için iki imâmın kavliyle hüküm verir. Mesela mahkemede zâhiri adaletle yetinmek gibi. Yine Müzaraa[4], Muamele[5] gibi mes'elelerde bütün Müteahhir/ sonraki ulemâ iki imâmın görüşünde birleştiğinden dolayı iki imâmın kavlini tercîh eder.

(Dört:) Bu anlatılan üç yerin dışında, müctehid olan Müftî muhayyerdir. Kendi görüşü ile imâm-ların sözünden hangisine kanaat getirirse onunla amel eder. Abdullah b. El-Mübarek (V.118) ise, "Müftî bu durumda da Ebû Hanîfe'nin kavlini alır", demiştir.

(Beş:) Eğer mes'elenin hükmü Zâhiru'r-Rivâye'de değilse bakılır, eğer ashabımızın asıllarına (Mezheb anlayışına) uygunsa onunla amel edilir.

(Altı:) Eğer ashabımızdan hiçbir rivâyet yoksa bakılır, Müte-ahhir Âlimler bir görüşte ittifak etmişlerse onunla amel edilir.

(Yedi:) Eğer Müteahhir Âlimler ihtilâf etmişlerse bu durumda ictihad eder ve kendisine göre doğru olanla fetvâ verir.

(Sekiz:) Eğer Müftî Müctehid değil Mukallid ise, cevâbı da ona izafe ederek tanıdığı en iyi Fakîhin kavli ile fetvâ verir.

(Dokuz:) Eğer tanıdığı en iyi Fakîh kendisinden uzak bir şehirde ise ona mektup yazar ve cevâ-bı araştırır. (Netîcede Müftî Allah adına konuştuğundan dolayı) Al-lah'a -helâline harâm, harâmına helâl demekle- iftira atmaktan korkması gerektiği için, gelişi gü-zel cevap vermekten sakınır. (Kâdihân'dan nakil bitti.)

El-Muhîtu'l-Burhânî isimli eserde, buraya kadar Müftî hakkında anlatılanların Kâdî hakkında da aynı olduğu zikredilmiştir.

İmâm Allâme Ebû Bekir Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî (V.587) el-Bedâiu's-Sanâî isimli eserin de şöyle demiştir: Kâdî ictihad ehlinden olup görüşü ile bir netîceye varırsa onunla amel etmesi vacip olur. Fakat ictihad ehlinden değilse bakılır, eğer ashabımızın kavillerini biliyor ve son derece sağlam bir şekilde zihninde muhafaza ediyorsa, kavlinin doğru olduğuna inandığı imâmı taklid ederek onun kavliyle amel eder (hüküm verir). Fakat ashabımızın kavillerini muhafaza edememiş ise yaşadığı şehirdeki Hanefî Fakîhlerin sözü ile amel eder. Eğer şehirde tek bir Hanefî Fakîh varsa, onun sözü ile amel edebilir.

Yine el-Kâsânî, Sıfâtü'l-Kadâ bahsinde şöyle demiştir: Kadâ (mahkemede hüküm vermek) halis Allah için olmalıdır. Zira kadâ ibadettir. İbadet demek amelin bütünüyle Allah rızası için olması demektir. (Kâsânî'den nakil bitti.)

Burhânu'l-Eimme es-Sadru's-Şehîd, Hassaf'a (V.536) ait Edebu'l-Kadâ isimli eserin şerhinde şöyle der: Kâdî hükmedeceği zaman iki noktaya dikkat etmesi gerekir: Birincisi: Hüküm Ashabımız arasında ittifakî olur. Bu durumda, onunla hükmeder (başka mezhebin görüşü ile hükmetmez). Çünkü (Mukallid), doğru görüş ashabımızın kavlinde başkası değildir (diye inanmalıdır): İkincisi: Hüküm Ashâbımız arasında ihtilâflı olur. Bu durumda Abdullah b. El-Mübarek şöyle demiştir: "Ebû Hanîfe'nin kavlini alması gerekir, çünkü onun görüşü sahâbenin görüşüdür, hem de o, tabiin zamanında fetvâ vermiştir. Şu halde ihtilâf asrın ve zamanın değişmesinden kaynaklanan bir ihtilâf olmadıkça, onun sözü daha doğru ve daha sağlamdır." Müteahhir âlimler ise, bu durumdaki kâdının (Müctehid kâdiya) sorması gerekir, demişlerdir.

İbnu' l-Hümmam (V.861), El-Hidâye'nin şerhi olan Fethu'l-Kadîr isimli eserde, müctehidin kendi görüşüne aykırı olarak hüküm vermesindeki ihtilâfı naklettikten sonra netîce olarak şöyle demiştir:

“Kendi görüşünü unutarak veya kasıtlı terk ederek hilâfına hüküm verecek olsa, her iki vecihte de hükmünün geçerli olmayacağı ile fetvâ verilir. Devamla şöyle der: Bu görüş (hükmünün geçerli olmayacağı), imâmeynin kavli olup zamanımızda doğru olan da bu kavil ile fetvâ verilmesidir. Zira (bu zamanda) kendi (ictihadıyla vardığı) görüşünü, kasıtlı olarak terk etmesi geçerli bir maksada dayanmaz. Olsa olsa Şer’an geçerli sayılmayacak olan hevasından dolaydır. Kendi görüşünü unutarak başkasının görüşüyle hüküm veren kâdî’ya gelince, mukallid olan kişi onu başkasının görüşüyle hüküm vermesi için değil, kendi görüşü ile hüküm versin diye taklit etmek istemiştir. Bu anlatılanların tamamı (mazhebde) Müctehid olan Kâdî hakkındadır. Mukallid olan Kâdî’ya gelince, mesela (Hanefî mezhebiyle amel eden devlet idaresi) onu Hanefî mezhebiyle hüküm vermesi için yetkilendirmiş ise mezhebe muhalefet etme yetkisi yoktur. Dolayısı ile mezhebe muhâlif hüküm verecek olsa, bu hüküm hakkında yetkisiz addedilir (ve hükmü geçersiz olur.)

El-Kunye isimli eserde, el-Muhît ve diğer kitablardan şöyle nakledilmiştir: Kendi görüşünün hilâfına hüküm verdiğinde, hükmünün geçerli olup olmayacağı hakkındaki muhâlif rivâyetler, Müctehid olan Kâdî hakkındadır. Mukallid olan Kâdî, mezhebine muhâlif hüküm verecek olsa, hükmü geçersiz olur. (Nakil bitti)

Ebû’l-Abbas Ahmed b. İdris el-Karâfî (V.684) şöyle demiştir: “Müftînin râcih kabul ettiği görüşle fetvâ vermesi vacip olduğu gibi, Hâkimin de kendisine râcih olan görüşle hüküm vermesi vacip midir? Yoksa iki kavilden birini tercîh etmediği halde her hangi birisiyle hüküm verebilir mi” sülâlinin cevâbı şudur: “Hâkim Müctehid ise râcih bulduğu görüşün dışında bir kavil ile fetvâ ve hüküm vermesi caiz değildir. Eğer mukallid ise, mezhebde meşhûr olan görüşü râcih bulsun bulmasın, sadece o görüşle fetvâ vermesi caizdir. Zira taklit etmiş olduğu imâmını fetvâ hususunda taklit ettiği gibi, hüküm olarak verdiği kavli tercîh etme hususunda da taklit etmesi gerekir. Hevasına tabi olarak arzu ettiği kaville fetvâ vermesi ittifakla haramdır. Mercuh kavil ile fetvâ ve hüküm vermek ise icma’a muhâliftir.” (El-Karâfî’nin sözü burada son buldu.)

(Şimdi hangi kaville amel edeceğiz) Müctehid ve fakîh kalmadı diyerek ulemânın muradını anlamayan birisinin sözüne karşılık şöyle dedim:

Hakkında muhtelif rivâyetler bulunan mes’elelerde Abdullah b. El-Mübarek’in dediği gibi yaparız. Üstelik müctehidler yok olmadılar. Hatta, ihtilâflı mes’eleleri inceleyip sahîh olanı ayırdılar ve tercîh ettiler. Bu zatların tasnif ettikleri kitaplar, Ebû Hanîfe’nin kavlinin alınması gerektiğine şahidlik etmiştir. Ancak, bazı mes’eleler bundan müstesnadır. Onlarda, İmâm Muhammed ve İmâm Ebû Yûsuf’un kavli ile, veya ikisinden biri Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olsa dahi diğerinin kavli ile fetvâ vermeyi tercîh etmişlerdir. Kadîhân’ın da işaret ettiği bir takım sebeplerle İmâm Ebû Hanîfe’den rivâyet bulunmayan yerlerde, iki imâmdan birinin kavlini, hatta bunun gibi (Ebû

Hanîfe'den rivâyet bulunmayan) bazı mes'elelerde bütün imâmların kavlinin mukabilindeki İmâm Züfer'in kavlini tercîh etmişlerdir. Öyleyse onların tercîhleri ve tashîhleri bâkîdir. Bize de -aynen onların hayatta olup da tercîh ettikleri görüşle bize fetvâ vermeleri gibi- râcihe/doğruluğu ağır basan ictihâda uymak ve onunla amel etmek düşer.

Şayet, "imâmlardan gelen rivâyetlerin dışında tercîh yapılmamış bir takım kaviller hikâye ediyorlar ve tashîhlerinde de ihtilâfa düşüyorlar, (bu takdîrde ne yapmamız gerekir?)", denilse,

(Şöyle) derim: Onlar, (Bir:)insanların halleri ve örfün değişmesini dikkate almak, (İki:)kolay ve meşakkatsiz olmak bakımından insanların haline en münâsib olanı gözetmek,¹ (Üç:)teamül haline geldiği açık olanları ve (Dört:)delili kuvvetli olanları göz önünde bulundurmak gibi birtakım esaslara amel (tercîh) etmişlerdir. Biz de onların yaptığı gibi yaparız. Ancak bu işi öyle yaparım zannedip kendini ona zanna dayalı olarak ehil görenler değil, gerçekten bu işi yapabilecek, zayıf ile kavinin/kuvvetlinin arasını ayırabilecek olanlar yapmalıdır. Böyle insanlar İslam âleminde mutlaka bulunur. Bu işi yapamayanlar mes'ûliyyetten kurtulmak için, yapabilenlere sormalıdır. Ve's-selâm.

* Husûsan bu zamanda hemen hemen herkes kendisinin veya başkalarının keyfine göre fetvâ vermektedir. Siyâsî sâhibi ve hâmîsi bırakılmayan dînimiz İslâmiyet âdetâ insanların oyuncağı hâline getirildi. Zirveye tırmanan cehâlet îcâbı Usûlsüzlük bir Usûl hâlini aldı. Müctehid imâmlarımız ve Tercîh sâhibi âlimlerimiz bir yana bırakılıp yeni yetme sapık câhiller fetvâ imâmları yapıldı. Aşağıda tercümesini okuyacağınız ve Fetvâ Vermenin Usûlü diyebileceğimiz yazı, Hanefî Muhaddis ve Fakihlerinin ileri gelenlerinden Kâsım b. Kutluboğâ'nın, Muhtasarı'l-Kudûrî'de geçen farklı ictihâdlardan fetvâ için tercîh edilecek olanların hangileri olduğunu gösterdiği Tashîhu'l-Kudûrî isimli eserinin başından alınmıştır.

[1] Allame Fakih Muhaddis Hafız Müftî Ebu'l-Adl Zeynuddin Kâsım b. Kutluboğâ b. Abdullah es-Sudunî el-Cemâî el-Hanefî (V.802) yılında Kahire'de doğdu, çocukken babasını kaybederek yetim kaldı. Hayat şartları onu hafızlık yaparken terzilikle uğraşmak zorunda bıraktı. Sonra kendisinde beliren üstün zeka ve anlayışla ilimle iştigâle başlamış ve kısa zamanda ekranı arasında ulemânın dikkatini çekmiştir. İbnü'l-Hümâm (V.861), İbn-i Hacer (V.852), Ebu'l-Abbas el-Makrizî (V.845), Kâriu'l-Hidâye (V.829), el-İzz b. Abdisselâm (V.859), Tâcuddin el-Ferğânî (V.834), el-İzz b.Cema'a ve daha birçok alimden ilim almıştır. Genç yaşta tedrise başlamış olan Şemsuddin el-Mağribî, Ebu İshak el-Hâcendî, İbn-u İsmail el-Cevherî, İbnü'l-Aynî ve daha birçok talebeye ilim okutarak icazet vermiştir.

Zühd takva ve tevazuuyla iştihar eden Kutluboğa'nın ilminin ve fekâhatinin üstünlüğüne dair Abdulhayy el-Leknevî Fevâidu'l-Behiyye'de, Kevserî, Kutluboğa'nın Nasbu'r-Ra'ye kitabına istidrak olarak yazdığı "Minyetu'l-Elma'i bimâ Fâte'z-Zeyla'i" isimli eserinin mukaddimesinde ilminin ve fekâhatinin üstünlüğünden bahsederek onu överler. Burada Allame Keşmirî'ye ait Feyzu'l-Bârî isimli eserden bir nakille Kutluboğa'nın ilmî derecesini anlamaya çalışalım. İbnu'l-Hümâm'ın ölümü yaklaşınca insanlar ondan kendi yerine bir halife bırakmasını istemişler. O da, Allâme Kâsım b. Kutluboğa demiştir. Kudûrî'ye yazdığı et-Tashîh ve't-Tercîh (Tashîhu'l-Kudûrî) kendisinden sonra gelen ulemâya tashih hususunda kaynak olmuştur.

Geride Tefsir, Hadis, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Tahriç, İlm-i Ricâl, Kelam, Tarih ve diğer ilimlere dair bir çok kıymetli eseri bırakarak (879/1474) yılında Dâru'l-Bekâ'ya intikal etmiştir. Allah rahmet etsin.

[2] Teşehhi lügatte; bir şeye aşırı istek duymaktır. Istilahta delil ve bürhanı bırakıp re'yini/görüşünü nefsinin hevasına tabi kılmaktır. (Mu'cemu lügati'l-Fukaha)

Şatibi ittibâ-i hevâyı/nefsin arzusuna uymayı açıklarken şöyle diyor: Mukallid kişinin hilâf/aksi görüş bulunan meselelerde muhayyerliği yoktur. Çünkü Müftilerden her biri kendi içtihadında doğru bulduğu delile tabi olur. Bu delil diğer müçtehidin delilinin zıddını iktiza edebilir. Şu halde her iki müçtehid birbirine zıd iki delil sahibidir. Şimdi, mukallidin bu iki delilin gereği olan hükümden birine (zaruret veya tercihi gerektirici geçerli bir başka sebep olmadan) tâbi olması ittibâ-i hevâdır. Netice olarak müçtehid olan müftînin tercih, tevakkuf ve benzeri kaideleri gözetmesi vacib olduğu gibi mukallide de istediği görüşten birini alması yoktur. Zira bu Şer'î bir delil olmadan mezhebler arasındaki ruhsatları araştırmaktır. Bu ise Şer'an memnû'dur. Hasılı, şer'î bir gerekçe olmadan kafasına göre iki görüşten birini alması ittibâ-i hevâdır.

[3] Hanefi ve Maliki mezhebine göre köpek necesu'l-ayn değildir. Şafii ve Hanbeli mezhebine göre ise köpek necesu'l-ayndır.

[4] Müzaraa: Çıkan hâsılatı aralarında anlaştıkları oran nisbetinde bölüşmek üzere, bir taraftan arazi diğer taraftan emek yani ziraat/ekin ekmek üzere yapılan bir çeşit şirket akdi, ziraat ortaklığıdır. (Mecelle, 1431)

[5] Mu'amele yani Müsâkât: Çıkan meyveleri aralarında anlaştıkları oran nisbetinde bölüşmek üzere bir taraftan ağaçlar diğer taraftan iş yapmak yani ağaçları ve meyvelerini yetiştirmek

Yazar Ali Kara

Salı, 18 Aralık 2012 19:45 - Son Güncelleme Cumartesi, 18 Mayıs 2013 12:11

üzere yapılan bir çeşit şirket akdi, bahçe-emek ortaklığıdır. (Mecelle, 1441)